

CSAPODY MIKLÓS

A MÚLT SZEMÉLYESSÉGE

Az eszmetörténész Balázs Sándor

Talán nem mindig szükséges évfordulós ünneplésre várni, hogy végigtekintve pályán és műveken, kifejezzük tiszteletünket valaki iránt, aki filológusok, filozófusok nemzedékeit nevelte. Akinek közéleti munkálkodását is sokak egyetértése és fintorgása kísérte, ám akit régóta zárkózott, rejtőzködő embernek mondanak, mert szereplés helyett kilencven évesen is folyamatosan dolgozik. Aki saját, jól választott látószögekből mutatja az erdélyi magyar bölcsélet történetének megkerülhetetlen, sokat emlegetett, de csak általa feldolgozott, eredeti gondolati rendszerbe foglalt tárgyait, és aki a kutatásai fókuszában álló (egyik) korszak enciklopédikus ismerője, átélője, olykor alakítója volt. Az ember és műve iránti tisztelet alapja a rokonszenv, a kutatói szorgalom, az intellektuális teljesítmény elismerése. És az ámuló kincsásók érthetően önző öröme, azoké, akik, mivel nemcsak évfordulók idején használják őket, jól ismerik Balázs Sándor műveinek igazi értékét. Monografikus és részletmunkái ugyanis nemcsak „hézagpótló” könyvek, hézagból van ma is éppen elég, hanem az elfeledett örökség, a szellemi *terra incognita* és az újra felfedezett hagyomány erdélyi magaslatainak visszafoglalói. A nemzeti önismeret és öntudat derülátó erősítésében ezért lehet ma is valami ahhoz fogható, tudományon túlmutató jelentőségük, mint amilyet azok a művek hordoztak, amelyek a hetvenes évek első felében, a megszakított folytonosság helyreállítása kezdetén születtek.

Már 1989. december elején úgy látta, az erdélyi magyar közösség megszervezése lesz a küszöbön álló fordulat után következő feladatok legnehezebbje...

Azok az évek azért voltak korszakalkotóak, mert a gondolkodás, elmélet és praxis a kisebbség önszemléletének radikális átalakulását hozták magukkal, az irodalomban pedig, mint Csiki László írta, „remekművek kisajtolódását”.

A filozófus, szociológus Balázs mégsem eszmetörténészként és nem is a hetvenes évek elején kezdte pályafutását, a magyarokra akkor éppen mosolyogni látszó Ceaușescu, hanem még Gheorghiu-Dej uralmának tobzódása idején. A kolozsvári magyar proletár környezetből érkezett fiatalember 1948-ban iratkozott be a Bolyai Tudományegyetem szociológia szakára. Amikor azonban az új tanügyi törvény a szociológiát „burzsoá áltudománynak” minősítette, megszűnt a szak is, Balázs pedig a filozófiát választotta, ahol már 1951-ben, negyedéves korában tanársegéd lett. 1952-ben szerzett diplomát, 1954-től lektorként működött, előadott, tanított és tanulmányokat írt, román filozófiai tankönyveket fordított magyarra. A hírneves elmeorvos Lechner Károly munkásságát bemutató, Spielmann Józseffel közös kötete 1956-ban jelent meg, írásait az 1957-ben újraindult *Korunk* közölte. Marxista volt ő is, miként még oly sokan, amíg, miként oly kevesen, '56 után lassanként végleg leszámolt a Tannal. Egykori tanára, Gáll Ernő naplója szerint még „hosszú ideig a konzervatív csoport tagjaként, sőt szószólójaként” hallatta a hangját, esztendők múltán azonban bebizonyosodott, hogy éppen Balázs az, aki „a legkitartóbban viszi tovább az én kezdeményezésemet, ami nagy elégtétel számomra”.

Amikor 1985-ben bekapcsolódott a „földalatti” ellenzéki Limes-körbe, azt mondta, „Az én marxista meggyőződésemről megvan a magam véleménye [...]. A marxizmus azt állítja, hogy az igazságok letéteményese. Én megfordítom a tételt: nem bánom, ha arról, amit én igaznak tartok, azt mondják, hogy marxizmus. Mit zavar az engem, hogy milyen skatulyába tesznek? [...] Marxizmuson én a magam szakmáját, a marxista filozófiát értem, amit inkább dialektikus materializmusnak neveznék. A történelmi materializmus egy más dolog. Én a filozófiát, az elméletet értem marxizmuson, nem az alkalmazást, a politikai gyakorlatot.” Molnár Gusztáv, a Limes fő szervezője úgy vélte, volt marxizmusoktatójának a körhöz való csatlakozása „nemcsak kisebbségi és nemzetiségi vonatkozásban, nemcsak a hungarológiai vizsgálódások szintjén jelent számunkra értékes segítséget, hanem az elvi, ideológiai, a marxizmust és kommunizmust érintő kérdésekben is”. Balázst a Limesben is „marxistának becézték”, nem alaptalanul, hiszen „nem tagadom meg a múltamat, vagy mondjam így: tévelygésemet”. Mindamellett sejtethető, „milyen marxizmust tanítottam, ha ő [Molnár] engem alkalmasnak talált arra, hogy bevonjon egy olyan körbe, amely lényegében a marxista ideológiára épülő állam elleni – igaz, csak elméleti – harcot hirdette.” Így lett Balázsból nem távolról rokonszenvező „másként gondolkodó”, hanem tevékeny, megfontolt, a kockázatot is vállalni merő titkos ellenzéki, ha tetszik, rendszerellenes magyar összeküvő a nemzeti-kommunista Romániában, ami az „első nyilvánosság” exponált szereplője számára nem volt minden rizikó nélkül.

A hatvanas években azonban még nem az erdélyi szociológia-, szociográfia- és eszmetörténeti hagyomány foglalkoztatta, sokkal inkább marxista és nem marxista társadalombölcseleti kérdések, lét- és ismeretelméleti dilemmák. Ekkor jelent meg a *Falvak Népe* hetilapról (1932) szóló tanulmánya is a *Korunk*ban, ahol filozófiai-ideológiai írásokat, ismertetéseket közölt. Ezek jó része a kutatásai nyomán felvetett, máskor kényszerűen, aktuális meggondolásból feldolgozott elméleti kérdések eredeti megragadásával keltett figyelmet, tájékoztató pontokat kínálva, a többi, más szerzők hasonló, hatalomtól elvárt cikkeivel

együtt lapozta át a lapos pártfrazéológiától megcsömörlött olvasó. 1969-ben jelent meg *Humor és filozófia* című munkája, a tárgykör szellemes széles körű történeti, társadalomfilozófiai, esztétikai összefoglalása. Kéziratban maradt doktori értekezését, *A társadalmi determinizmus és a szubjektív tényezőket* 1970-ben románul írta meg (egyetemi előadótanár 1977-ben, professzor már csak a régi hatalom bukása után, 1989-ben lett). Az *optimizmus védelmében* című esszéje 1971-ben, az *Elmélkedés a célszerűségről* 1972-ben, *A véletlen* 1974-ben látott napvilágot. Módszere – sajátos témafelvetése, az expozíció után tárgyának lexikális meghatározása, külső körökből befelé tartó aprólékos körüljárása és az elágazások szikár logikájú végigjárása, végül a visszautaló összefoglalás – először ezekben a műveiben tűnt fel. Az emberi élet determinált, de nem végzeteszerű mivoltának problematikáját 1978-ban megjelent *Fatális lét?* című munkáját a fátum-elméletek tagadásának szentelte. 1979-ben olaszországi „filozófiai utazása” után az olvasót *Itáliai úti filozófia* szellemi portyázásával lepte meg, amely nem útikönyv, nem is útinapló, inkább az élmény „tárgyból kiinduló gondolat-meghosszabbítása” Padovától, Velencétől Veronán és Rómán keresztül Firenzéig és Pompejiig. Távolságtartó közvetlenségével, életrajzi adalékaival e művének kései rokona a *Filozófikák és töprengések* cím alatt 1999-ben megjelent gyűjtemény, amely az egyetemes filozófiatörténet fiktív, máskor axiomatikus, átszemélyesített történeteit foglalja magában, verbalizmus és hatalom, győzelem és alávetettség kérdéseit Sütő András drámái nyomán elemző esszéivel együtt. Hasonló „mikro-esszéit” jóval később, 2013-ban adta ki *Köznapi filozófia. Gondolatok – példázatok* címmel.

A morálfilozófia, sőt a teológia tárgykörébe vágó *A predesztináció* (1978) már az erdélyi bölcséleti örökség feltárásának irányába mutatott. Széles körű kitekintése, érvelésének alapossága arra int, komolyan kell vennünk, hogy a marxista filozófiának a kálvini predesztinációval folytatott, úgymond tárgyilagos párbeszédét tartjuk a kezünkben. Balázs munkája valóban nem a marxizmus megszelídült antiklerikális expanziójának jegyében fogant. Nem is a hittétel nemzetközi teológiai szakirodalmának kivonatát kínálja, hanem két világháború közötti erdélyi protestáns teológusok: Dávid Gyula, Makkai Sándor, Tavasz Sándor felfogásának tömör ismertetését, 1945 után talán az elsőt. Azt is kiemeli, hogy az eleve elrendelés tanítása egyszersmind „a nemzeti hagyományok ápolása, az anyanyelv művelése, a nemzeti kultúra fejlesztésére irányuló pozitív törekvés is”, azzal együtt, hogy a kulturális élet serkentésében „nem kis szerepet játszott a kálvinizmus predesztinációs elve, amely a valamely nemzetbe való beleszületés elfogadásán túl az Istentől meghatározott létkeretek gazdagításának a szűkességét is tartalmazta”.

Első Téka-könyve, Dimitrie Gusti írásainak *A szociológiai monográfia* című válogatása 1976-ban jelent meg saját fordításában. A hagyomány feltárásában ezt követte első „nagy ugrása”, máig egyik legfontosabb, alapvető műve, a *Szociológia és nemzetiségi önismeret* című „kritikai tanulmány”. Gusti híres bukaresti monografikus iskolája és a magyarországi, romániai magyar szociográfia kapcsolatait minden részletében feltáró munkája az erdélyi magyar szociográfiát általános társadalomelméletként fogta fel. Az új látásmód kialakulásának a szociográfiai önismerettől a kisebbségi szociológiáig vezető útján a *Korunk* műhelyét, a protestáns és a katolikus orientáció eredményeit együtt tette mérlegre az *Erdélyi Helikon* irodalmi ihletésű szociográfiájával, az *Erdélyi Múzeum* szaktudományos kisebbségismereti munkájával, valamint az öntevékeny kutatók tel-

jesítményeivel. A fejlődés az *Erdélyi Fiatalok* harmincas évekbeli gyakorlati falumunkájával, majd a *Hitel* önismereti társadalomkutatásával jutott csúcspontjára az évtized derekán. A két csoport korszakos teljesítményét Balázs látszólag Gusti védőernyője alatt „mentette vissza”. Nézőpontját és műve keretét azonban eleve a kapcsolatok és kölcsönhatások általa felismert hálózatával határozta meg, vagyis nemcsak azt érezte meg, mihez érdemes és miként kell hozzáfognia. Mindamellett hajlamosak vagyunk azt is elfelejteni, hogy a Romániában 1989-ig megjelent műveket, mindenekelőtt a magyar szerzők munkáit, legyen szó versről, regényről, tudományos műről, főként „ideológiáról”, nem úgy kell olvasnunk, ahogy „írva vannak”, hiszen nem mindig úgy voltak írva, ahogy kéziratuk a nyomdába került. A szerzők előzetes (folyamatos) állambiztonsági ellenőrzését a Securitate végezte, a sokszori és kiszámíthatatlan cenzúra pedig a néha épp csak kikezdehető politikai-történelmi tartalmat kereste, a lehetséges „áthallásokat”, tiltott neveket és gondolatokat. A magyar-román kapcsolatok néhány „kedvező” momentumának megfelelő bemutatása (mint a Gustival való kapcsolat), amellett, hogy némelyik egyenesen kötelező volt, kétségtelen előnyt jelentett, a megközelítésre és a fogalmazásra azonban Balázsnak is ügyelnie kellett. Az eszmetörténész a kisebbségi etikai magatartásformák, felfogások bemutatásával, Varga Béla filozófus, unitárius püspök *Bölcséleti írások* című 1979-ben megjelent válogatásával, 1982-ben *Tavaszy Sándor filozófiájának* összefoglalásával folytatta munkáját. Az egykori román külügyminiszter, Nicolae Titulescu *A béke dinamikája* című Téka-válogatása (1982) ugyancsak saját fordításában látott napvilágot.

Balázs életében a Limeshez való csatlakozása hozott újabb fordulatot, pontosabban mindaz, ami odáig vitte. A rövid életű „titkos vitakör”, az erdélyi magyarság történeti és létkérdéseit elméletileg is igényes módszerességgel felvető szellemi társulás szűk „nyilvánossága” valóságos „benzinkút volt az én damaszkuszi utamon. Itt tankoltam, de olyannyira, hogy utána már a sebességkorlátozó táblákat sem vettem figyelembe. Haladtam visszafelé a damaszkuszi úton – ezúttal jó irányban.” A „notórius marxista” aztán 1985-ben feketelistára került. Ennek lett egyik következménye, hogy *Bölcsélet az Erdélyi Múzeum Egyesületben* című kézírata, közel két évszázad eszmetörténetének első teljes feldolgozását törölték a Kriterion Könyvkiadó tervéből (csak 2007-ben jelenhetett meg). 1986-ban a Limesben kifejtette, „bennünket nem a politikából zártak ki, hanem a hatalomból”, ezért az úgymond disszidens politika gyakorlását sürgette, mert „[a] politikáról semmilyen körülmények között sem szabad lemondani”. Mindamellett felismerte azt is: „Nem szabad azzal áztatnunk magunkat, hogy ha bezárkózunk a magunk körébe, akkor megvalósíthatunk valamilyen szellemi autonómiát, mint valami szabadgondolkodók, akik függetlenítik magukat a külső hatásoktól. [...] Micsoda autonómia az, amelyben én gondolatilag szakadatlanul függetlennek vélem magam valamitől, aminek valójában teljesen ki vagyok szolgáltatva?” Ebben az időben Gáll Ernő úgy látta, barátját is „a személyközi kapcsolatok romlása, a sok felelőtlen pletyka és az elszabadult indulatok aggasztják. Egyértettünk abban, hogy szembe kell fordulni ezzel a bomlasztó jelenséggel, küzdeni kell az értékes kapcsolatok megőrzéséért, de ugyanakkor el kell határolódnunk az erkölcsileg kompromittált egyénektől.”

1987-ben az állambiztonság Gállal, Molnárral, Cs. Gyimesi Évával fenntartott kapcsolata miatt vonta felelősségre. 1988-ban azonban, amikor Constantin Rădulescu-Motru általa fordított *Válogatott írások* című Téka-kötete még megje-

lenhetett, újabb „harc formát” választott magának: hozzálátott illegális lapja szervezéséhez, amely Kós Károly nyomán a *Kiáltó Szó* címet viselte. A Limes szétzilálása után megszületett folyóirat „[s]zerencsére rövid életű volt, a Temesvárról elindult szélvihar elsöpörte, s miután a diktátor a Központi Bizottság épületének tetejéről helikopterrel elmenekült, majd örökre eltűnt puskagolyóktól lyuggatva a Ghencea temető egyik sírgödrében, bármilyen illegális újság megjelenetése lekerült a napirendről”. A kalandos vállalkozás történetét, a történet értelmezését és dokumentumait 2005-ben adta ki (*Kiáltó Szó. Volt egyszer egy szamizdat*). Mára szinte elfeledett műve, az *Identitástudatunk zavarai* 1988 tavaszán befejezett kéziratának első példányát kocsija motorházába rejtve őrizte (csak 1995-ben jelenhetett meg). A könyv, Balázs legfontosabb munkáinak egyike, a magyarság nemzeti önismeretének összetevőit, tartós többségi-kisebbségi tudatzavarainak lélektani, filozófiai, történelmi okait vizsgálta a megszokott körültekintő módszerességével, éles logikájával, tárgyyszerű tónusban. Homályosan derülátó (?) konklúziója szerint mindazok, akik úgy vélik, „legfeljebb rövid ideig élhetünk magyarként Romániában, elfeledkeznek egy alapvető dologról: *a mostani állapotokat nem szabad elhamarkodottan kivetíteni a jövőbe*. Ha a történelem nem hoz alapvető változást, talán igazuk lehet. De miért ne hozna? Szükségszerű talán, hogy Romániában a politikai-társadalmi viszonyok az idők végezetéig olyanok maradnak, amilyenek most? Aki ezt vallja, az *elvíleg* tartja kizártnak a nemzeti kérdés demokratikus rendezését. Mi nem adjuk fel a reményt, bízunk abban, hogy ezt a kényes problémát egy hatalomváltással demokratikusan rendezni lehet – *valamikor*.”

Már 1989. december elején úgy látta, az erdélyi magyar közösség megszervezése lesz a küszöbön álló fordulat után következő feladatok legnehezebbje, azal együtt, „miként viszonyul ehhez a románság. Hogyan viszonyulunk mi az új hatalomhoz, illetve az új hatalom hogyan viszonyul hozzánk.” Felvetette azt is, vajon az erdélyi magyarságnak „szüksége van-e vagy sem a pluralizmusra befelé. Hogy pluralizmus kell, az világos, de hogy a politikai pluralizmus is szükséges-e, az már más kérdés.” Meggyőződése volt, hogy a kisebbségi közösség élére hivatásos politikusokat kell majd állítani, ami azért ígérkezik nehéznek, mert a Jakabffy Elemér és Willer József formátumú, tekintélyű vezetők helyett „csak Király Károly van”. A „forradalom” kitörésekor, december 23-án Gáll Ernő lakásán ő is aláírta az RMDSZ létrejöttének előzményeként megfogalmazott *Hívó Szó* című kiáltványt a nemzeti önrendelkezés, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Bolyai Egyetem újjászervezése követelésével. 1990 januárjában egyike volt azoknak az ismert magyar értelmiségieknek, akik vállalták, hogy a kritikus, reménytelen, mégis egyre nehezebb időkben átmenetileg a politizálás színterére lépnek, hogy a magyarság követeléseit érvényre juttassák. Az első januári napoktól a magyar egyetem megszervezésére létrejött bizottság tagja, február elején az RMDSZ Kolozs megyei elnöke, az Országos Ideiglenes Bizottság egyik alelnöke. (A Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete – már csak dokumentáris jelleggel, a Bolyait illetően mondhatni másodszer is szinte csak post mortem – 2009-ben adta ki a *Fehér könyvet az erdélyi magyar felsőoktatás kálváriájáról*.)

Miután rossz tapasztalatokra tett szert a politikában, idő múltán „taktikusan kihátrált” belőle, visszatért az íróasztalához. Ekkor kezdődött az eszmefeltáró, rendszeralkotó kutató újabb korszaka: a két világháború közti erdélyi magyar politika egyik legnagyobbja, a konzervatív liberális Jakabffy Elemér hatalmas és szerteágazó életművének számbavétele, amely hamarosan messzebbre vezetete

választott tárgyánál. Első, *Nemzetiségpolitikai írások* című válogatását, amelyet „az erdélyi magyarság külügyminiszterének”, az Országos Magyar Párt alelnökének, állandó genfi népszövetségi képviselőjének tanulmányaiból állított össze, 1993-ban adta ki a Téka-sorozatban. A *Lugosi üzenet*, a *Magyar Kisebbség* folyóirat huszonkét évfolyamának feldolgozása 1995-ben látott napvilágot. Az elfeledett Jakabffy-írárok második kötetét, a *Kisebbségi sorskérdéseket* (2005) *Jakabffy Elemér és a Magyar Kisebbség* című monográfiája, a *Lugosi üzenet* kibővített változata követte (2012). Erejéből közben arra is futotta, hogy szerkesztőtársával, Schwartz Róberttel kiadja a *Funar-korszak Kolozsváron a helyi sajtó tükrében, 1992–1996* című sajtócikk-gyűjteményt, amely a megveszekedett magyargyűlölő „munkásságáról” hírt adó írárok közül 2646 tételnek a kivonatát foglalta magában (a második kötet még várat magára). 2011-ben látott napvilágot *Az én bölcselete(m)* című bonyolult vállalkozása, a magyar filozófiai gondolkodás valóban új 21. századi rendszeralkotó teljesítménye.

A kétezres évek elején, tíz évvel azután, hogy felhagyott a politikával, elérkezettnek látta az időt, ha nem is az évtized összegzésére, legalább arra, hogy utánajárjon, „mi az oka annak, hogy jeles értelmiségeink tekintélyes része nem vesz részt közvetlenül a romániai magyarság politikai küzdelmeiben, a tiszteletreméltó közéleti szereplésen túl nem vállal politikai funkciót”. A *politika peremén* (2004) tizenkét jeles kolozsvári magyar értelmiséggel (Csetri Elekkel, Dávid Gyulával, Egyed Ákossal, Faragó Józseffel, Fodor Sándorral, Gáll Ernővel, Imreh Istvánnal, Kántor Lajossal, László Ferencsel, Lászlóffy Aladárral, Pálfalvi Attilával és Péntek Jánossal) folytatott „mélyinterjúját” foglalta magában. Hogy a kétezres években már sem neki, sem a „perem-létet” választó, mellőzött vagy kiszorított beszélgetőtársainak nem voltak illúziói, kiderült a könyvből. Korábbi, *Meddő próbálkozások* címmel megjelent tanulmányaival (2002) mégis visszatért a még a szocializmus idejéből jól ismert „nemzetiségi probléma megoldásához”, a „dunai patriotizmus” régi gondolköréhez, immár nem a politikában, hanem széles látószögű eszmetörténeti vizsgálódásában. Az volt a szándéka, hogy az összefogás hamvába holt történelmi kísérleteit, magyar–román kapcsolódási pontjait felidézve szóljon az akkori mához, „az egységes Európa – ezáltal nem képzelgő, hanem megvalósítható – gondolatvilágához”, amelyhez az általa „feltérképezett »meddő talaj« a meghaladott, de tanulságokkal teli múltat jelenti”.

Jakabffy, a mester után következett Mikó, a tanítvány, akit egykor Kolozsváron naponta látott, amint a New York szálló melletti kis üzlethelyiségben könyveket és jegyzeteket árult. A *Mikó Imre. Élet- és pályakép* (2003) az eszmetörténész Balázs talán legfontosabb műve, „kisebbségi létünk és helyzetünk szinuszcörbéje”. Mindamellet több mint monográfia, hiszen sokkal többet ad a címben foglaltaknál. Rendelkezésére állt a Mikó-hagyaték, ahonnan megannyi fontos, ismeretlen politikai, történeti és személyes dokumentumot fel is vett könyve függelékébe. Mégis szinte beláthatatlanul sokféle forrásanyag birtokában kellett megrajzolnia az *Erdélyi Fiatalok* tagja, *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*, Bánffy Miklós mellett a Magyar Népközösség titkára, a *Huszonkét év* szerzője, a hírneves politikus kisebbségi jogász, politikai fogoly, író és szerkesztő arcélét. Így lett könyve a Mikó-jelenség bonyolult történelmi és ideológiai összefüggésekre ágyazott korpépe. Miként Balázs korábbi eszmetörténeti munkái, e műve sem hagyományos (nem kronologikus), hanem „összefüggés-monográfia”. Mondandóját a bőséges anyag minden apró részletének ismeretében, pontosan tájolt történelmi, politikai és eszmei csomópontok szerint rendezte. Nem könnyű ol-

vasmány, valószínűleg azonban mégsem ez az oka, hogy még a kincésők közül is csak kevesen idézik. Kézirata elkészítésekor Balázsnak nem volt tudomása Mikó beszerzéséről. Álláspontját nem módosította akkor sem, amikor az újabb kutatás erre vonatkozó adatokkal szolgált; Mikó egész pályafutásáról nyerünk árnyalt és hiteles képet, ha a könyvet és a Mikóról szóló dokumentumfilmet együtt értelmezzük.

Nem kis meglepetést szerzett hamarosan azzal is, hogy a jóhiszemű magyar önvédők és a csekély számú román „hídépítők” után összefoglalta egy elvete-mült hidrobantó hetven éven átívelő, mérhetetlen károkat okozó munkásságát is. *Onisifor Ghibu – álarc nélkül* című munkája (2005) egyedüli teljes magyar pálya- és jellemrajza a magyar kisebbség, a magyar nyelv, egyház és kultúra ultranacionalista ellenségének, a magyar egyetem első sírásójának.

A kétezres esztendőkből Balázs nemcsak fenti műveivel lepte meg a kutatást, hanem – vissza a forrásokhoz, újra és megint – terjedelmes dokumentumköteteivel is, s aztán még egyébbel. László Dezső református lelkész, az *Erdélyi Fiatalok* egyik vezéralakja, Észak-Erdély visszacsatolása után az Erdélyi Pártnak a magyar országgyűlésbe Teleki Pál által behívott képviselője parlamenti beszédeiben jobbra az erdélyi magyar művelődés és az egyházak helyzetét hozta fel. Balázs ezeket a felszólalásokat már 2004-ben, a *László Dezső emlékezetében* közölte, nem egészen váratlanul fogott tehát neki régóta tervezett forrásgyűjteményeinek megszerkesztéséhez. A nagy vállalkozás Kolumbusz tojása: a tetralógia első kötete, a *Magyar képviselet a királyi Románia parlamentjében* (2008) nélkülözhetetlen forrásválogatás, csakúgy, mint a 2010-ben napvilágot látott *Román képviselet a dualista Magyarország parlamentjében* első (beszéd, 1906–09) és második könyve (1910–18), végül a *Román képviselet a dualista Magyarország parlamentjében*. Analógiák (2010). Bennük mintegy kétezer oldalon adta közre gazdag anyagát a történeti-politikai összefüggések feltárásával.

Dugó a vízen című regénye, sajátos, félig fikatív, félig dokumentarista „nemzedéki vallomása” 2012-ben jelent meg. Mottója szerint műve „Kiagyalt történelmi álregénynek álcázott, burleszk elemekkel kevert jópofáskodás és kritika egy politikai elménckedésre nemigen alkalmas világról”, amelyről írója jó előre lebeszéli azokat, akik „komoly önéletrajzi visszaemlékezéseket olvasnak, mert ebből a paródiából ezek torzképére lerne”. A „szokatlan önéletrajzi naplónak” is mondott írásmű tehát nem a szerző, hanem főhőse, Nagy Pál, alias Dugó, a szociáldemokrata vasutas családból fő-sajtócenzorságra jutott, meggyőződés nélküli karrierista „önéletrajzi visszaemlékezése”. Dugó nem valami jobb jövőnek szóló palackposta-üzenet üvegét zárta, hanem csak túlélni akart a minél jobban ki is élvezett jelenben, minden korszak minden rezsimjében a felszínen úszva. A sodródó, alkalmazkodó figura a diktatúrákat végigélt, haszonelvű meggondolásokból a legelőnyösebbet, erkölcsileg a lehető legrosszabbat választó magyar értelmiségi típusa, aki „hajlandó bárkit besározni, de csak akkor, ha ezzel magát sártalanítja”. Az események gyakorta nehézkes, aprólékos-körülményes énrégényszerű előadása dokumentumtörténet és filozofikus szatíra egyszerre. Az önéletírás és a konfesszió látszatát keltő monológ azonban ironikus zárójelbe teszi az emlékirat és a vallomás műfaját. A hazugság és félelem légkörében lejátszódó egyetemi, színházi, szerkesztőségi (és titkosrendőrségi) epizódokat – amelyekben mások mellett Csehi Gyula, Nagy István, Rácz Győző alakja éppen úgy feltűnni látszik, mint Ceaușescu udvarának hírhedt dalnoka, Adrian Păunescu – Balázs humorral, de elítélő gúnnyal, szánakozó szomorúsággal írja le. Telitalála-

ta, egyszersmind műve csúcspontja az a drámai parafrázis, amely az ugyancsak 1928-ban született Szilágyi György *Hanyas vagy?* című híres nemzedéki prózaversére (1976) született. A főcenzor a Securitate által égen-földön keresett titokzatos irat szerzőjére egykori kollégájában ismer rá. (A második kötet, a *Dugó a tűzben* megjelenés előtt áll, csakúgy, mint az *Ön-nekrológ*, valamint Balázs már nem fiktív visszatekintése, az *Emlékeim személyekről – újraközlésekkel*.)

Legutóbbi könyve, a *Hungaropesszimizmus* (2013) játékosan körmönfont szerzői meghatározás szerint „esszébe hajlóan tudományos értekezésnek tűnő, forrásokra építkező társadalomfilozófiai spekuláció, szubjektív vélemény egy társadalomlélektani jelenségről”. Levezetéseit mégis a mozgatórugók adatokban gazdag, tárgyilagos, olykor szkeptikus, de már címével is derűlátó feltárásaként olvassuk. Ennek oka, hogy miként már korábban is, a magyar önazonosságtudat zavarainak, az ősszmagyar és a transzilván hungaropesszimizmus változatainak ebben a hungarooptimista vizsgálatában is felleljük a (talán mégis túlzott?) derűlátásnak „több mint csíráit”.

